

L'HERALD DE PERE IV

Alba Vallès Formosa
(Barcelona)

I

Pere de Portugal, Pere IV de Catalunya, en el decurs de la seva vida i sobretot en la seva breu regència a Catalunya durant la Guerra Civil deixà repetidament la seva divisa cavalleresca gravada en els llocs on habità i en els diversos objectes que emprà. Aquesta divisa era *Paine pour joie* (Pena per joia)¹.

Aquestes paraules es troben gravades a la font del castell portuguès de Flor da Rosa, i en una finestra cega de l'antic Palau Major de Barcelona que dona a l'escala del Palau del Lloctinent, l'actual Arxiu de la Corona d'Aragó. Es troben també en la fulla de l'espasa que forjà a Barcelona el daguer Joan lo Florentí; també en un llumenera o en un llibre, tal com pot apreciar-se en els primers fulls del còdex de la seva obra *Tragedia de la insigne Doña Isabel*². Tanmateix figura en algunes obres artístiques que encarregà fer, com ara el retaule de l'Epifania de Jaume Huguet³ o la creu de pedres precioses que va pertànyer al comte de Foix i que feu reformar per lliurar-la com ofrena a la verge de Montserrat, de la qual n'era devot.

No hi ha dubte que la divisa fou col·locada en tots els llocs i objectes amb veritable afany de perpetuar la seva memòria, i que l'acció del temps ha anat esborrant inexorablement. Potser com si pressentís la brevetat de la seva vida i, sobretot, la vol·leitat dels homes.

Generalment, aquesta divisa anava acompanyada de la figura d'una àguila o d'una roda de la fortuna, símbol aquest últim molt emprat durant l'edat mitjana per representar les diverses facetes de la vida. Pere IV la feu brodar en els tapissos que ornaven els murs de les seves estances, també la feu posar en els reposapeus, tot per recordar-li sempre el canviant que és la sort. I no anava errat. La seva vida fou una constant lluita contra l'adversitat. Començà amb la tràgica mort del seu avi Jaume d'Urgell, el desventurat, a la presó de Xàtiva⁴, després la del seu pare, el duc de Coimbra, a la batalla d'Alfarrobeira, més tard la del seu germà, a Xipre, la de les seves germanes Isabel i Brites, possiblement enverinades, la molt prematura del seu germà Jaume, cardenal de Florència..., i acabà amb la seva pròpia tragèdia al venir a servir la causa catalana. És molt il·lustratiu el passatge de la seva obra dramàtica dedicada a la seva germana, *Tragèdia de la insigne Reina Doña Isabel*, on palesa la gran desconfiança envers les coses humanes després de les experiències sofertes:

*“... Edifica en los cielos morada firme e perpetua, e alli pon tu confiança, tu renta e tu thesoro, adonde carcoma no lo consume, ni traça no lo gasta, ni ladrones no lo furta, ni traydores lo roban, ni rey, ni principe, ni tirano, ni aún la ciega fortuna, con todo su poder, lo pueden quitar...”*⁵

Probablement, Pere de Portugal adoptà aquesta divisa cavalleresca quan fou armat cavaller per l'Infant Enric de Portugal, l'anomenat l'Infant Navegant, a

l'església de Sant Jordi de Coimbra, abans d'anar-se'n a guerrear a Castella. Després, el seu afany per immortalitzar la seva divisa el portà fins i tot a humanitzar-la: Un personatge de carn i ossos del seu servei personal portà per nom Paine pour joie. Aquest personatge que no deixà rastre del seu veritable nom era el seu herald.

Paine pour joie era un jove ben plantat, culte i distingit, lletrat, devot i magnífic orador. Donat que el rei era home d'educació exquisida, de gran sensibilitat, enamorat de la bellesa, escriptor en vers i prosa⁶, el seu herald havia de tenir les mateixes qualitats. Se sap que representà el rei moltes vegades, viatjà molt, encapçalà ambaixades reials, tenint tractes amb gent important i docta. Molts dels seus viatges foren per mar⁷. Participà a la batalla de Calaf (28 de febrer de 1465) al costat dels defensors de la terra, de la Generalitat, representats per Pere IV, contra els partidaris del Trastàmara Joan II. En aquesta batalla fou fet presoner junt amb la majoria dels capitans, sent posteriorment rescatat pel seu sobirà i recompensat amb unes cases del carrer de la Bòria de Barcelona⁸.

Tots els servidors que Pere IV s'endugué de Portugal, com ara els cavallers portuguesos Eanes i Deça, serien coneguts pels seus noms vertaders, malgrat les transformacions de la grafia i fins i tot de la pròpia història. L'únic nom que es perdé completament fou el del personatge que encarnà la seva divisa, Paine pour joie, i no pas perquè no en tingués o no se li conegués, sinó perquè la identificació desaparegué junt amb alguns documents comprometedors de Pere IV després de la seva mort.

Tot i amb això, es coneix, gràcies a documents aportats per Baqué i Estadella⁹, la relació entre l'herald i els cavallers portuguesos radicats a Catalunya. També que fou company del navarrès Menaut de Guerri, uixer, capità de l'exercit de terra i ambaixador durant la Guerra Civil catalana, que en la darrera etapa de la seva vida visqué com un corsari molt actiu i fustigat pel papa Alexandre VI. També fou company de Bertran de Armeniàriz, Menaut de Baumont i d'altres guerrers.

L'herald Paine pour joie convisqué i es relacionà amb l'alta noblesa portuguesa, la qual cosa el permeté de poder recórrer-hi després del negatiu desenllaç de la Guerra Civil per trobar ajut i protecció.

Aquesta divisa vivent que encarnà el sentir, pensar i quefer del Conestable de Portugal, fou un personatge mític que un bon dia desaparegué esfumant-se entre els avatars d'aquella lluita civil devastadora. El seu rastre desaparegué en aquells amargs dies de la derrota i agonia del Conestable¹⁰. La roda de la fortuna però que tant preocupà aquell príncep, ha portat actualment a establir relació entre l'herald i un altre personatge de l'època tan enigmàtic com ell: la del navegant Colom.

II

Molts documents sobre l'Almirall Colom han desaparegut, d'altres o bé han estat manipulats o bé desvirtuats. Fins i tot s'han canviat els noms i llocs de procedència de les persones amb qui es relacionà, i encara no està clar ni el seu veritable nom, ni el seu origen, ni el seu lloc de naixement.

Si es tenen en compte les descripcions fetes pels cronistes i per les persones de l'època que el conegueren, Colom era un home de gran presència física i gran eloqüència. Bartolomé de las Casas anotà en la seva *Historia de Indias*¹¹:

“... Lo que pertenecía su exterior persona y corporal disposición, fue de alto cuerpo, más que mediano; el rostro luengo y autorizado; la nariz aguileña; los ojos garzos; la color blanca, que tiraba a rojo encendido; la barba i cabellos cuando era mozo, rubios, puesto que muy presto con los trabajos se le tornaron canos; era gracioso y alegre, bien hablado,... elocuente y glorioso... en sus negocios; era grave en moderación, con los extraños afable, con los de casa suave y placentero, con moderada gravedad i discreta conversación, i así podía provocar a los que les viesen fácilmente a su amor. Finalmente, representaba en su persona y aspecto venerable persona de gran estado y autoridad y digna de toda reverencia...”

Aquestes dades descriptives es troben avalades per la biografia que sobre el seu pare va escriure Ferran Colom.

Colom havia viatjat molt i havia tractat amb gent de diversa condició. Ell mateix ho manifesta en una carta adreçada al reis catòlics:

*“... Todo lo que hasta hoy se navega he andado. Tracto e conversación he tenido con gentes sabias, eclesiásticos y seglares, latinos y griegos, judíos y moros, y con otros muchos de otras sectas...”*¹²

Els companys de Paine pour joie seran els mateixos que després tindrà Colom, d'entre els què convé citar a Vicente Yáñez (Eanes) Pinzón, al qual l'Almirall anirà a retrobar l'any 1484 a la vila empordanesa de Pals, on consta que residia¹³, perquè l'ajudés i acompanyés en el seu primer viatge de exploració al nou món. També als Deça, dels quals es conserven cartes manuscrites del propi Colom. Al navilier Juan de la Cosa, que també acompanyaria a Colom, primer com a pilot i després com a cartògraf.

De Paine pour joie se sap que lluità i caigué presoner a la batalla de Calaf tot defensant els interessos de la Generalitat de Catalunya i que posteriorment fou rescatat per ordre reial per Jaume d'Aragó. En el bàndol contrari, en el de Joan II, lluitaven els Bobadilla, i fou precisament un Francesc Bobadilla l'encarregat de destituir Colom del seu càrrec de governador i virrei de l'illa Espanyola, duent-lo encadenat a Castella. Aquest tracte tan vexatori fa pensar en una antiga enemistat i en un sentiment cruel de venjança¹⁴.

Pere de Portugal com ja s'ha dit feu una ofrena a la verge de Montserrat, de la qual n'era devot. El seu herald també ho va ser, i Colom demostrà també aquesta mateixa devoció en diverses ocasions, fins i tot donà el nom de Montserrat a una de les illes que descobrí a les Antilles menors. No en va, Didac Colom, fill del descobridor, constatà en el seu testament la devoció que tots dos tenien per la verge montserratina fent donació d'una llàntia de plata.

A l'igual que Paine pour joie, Colom tingué en propietat unes cases a Barcelona. Precisament, per aquestes cases, un cop mort, els seus dos fills tingueren un

litigi. Val a dir que aquestes cases no consten en el testament apòcrif de 1506, però l'existència de les quals és ben coneguda¹⁵.

Els fills de l'almirall no seguiren la trajectòria marinera del seu pare. Aquest els encarrilà cap a la cort aconseguint-los-hi el càrrec de patges, primer del príncep Joan i, després de la seva mort, de la reina Isabel. Segurament va voler per els seus fills una formació semblant a la que ell rebé, la mateixa que va rebre Paine pour joie.

El detall amb que Colom anotà els seus viatges en certa manera el relacionen també amb Paine pour joie. Tot herald té, a més, la funció d'anar anotant minuciosament els oficis de la cort i el comportament dels cavallers en les batalles. Diversos manuscrits de Colom i especialment el seu famós llibre de navegació, o més ben dit la còpia coneguda¹⁶, atesa la riquesa de detalls i la forma, fan pensar en una formació també molt lligada a l'escrivania.

Per acabar no estarà de més comentar que en el monument construït a la Porta de la Pau (entrada marina) de la ciutat de Barcelona, com a element representatiu de la vida de l'almirall, figura el gran navegant Jaume Ferrer de Blanes acompanyat del jove Cristòfor Colom amb una bola del món a la mà i vestit precisament d'herald. El conjunt escultòric fou una creació de Josep Pagès i Serratosa presentat a concurs públic i acceptat el 24 de juliol de 1884.

També, el sarcòfag que suposadament conté les despulles de l'Almirall Colom a la Catedral de Sevilla està sostingut per quatre heralds¹⁷. El monument fou creat per l'escultor Arturo Mélida l'any 1891 per a ser erigit a la Catedral de l'Havana (Cuba), però la guerra hispano-americana i la pèrdua de les colònies d'ultramar impossibilitaren de dur a terme el projecte a l'illa caribenya, sent posteriorment realitzat amb lleugeres variants a la ciutat andalusa. Tenint en compte que els monuments acostumen a blasmar els trets més fonamentals de la vida del difunt, aquests monuments vindrien a reafirmar que Colom havia estat un herald notable, com ara Paine pour joie. La qüestió en aquest cas és de quines fonts d'inspiració i documentació històrica begueren aquests escultors?

Si s'accepta que l'almirall Colom era súbdit català, que va estar al servei de Pere de Portugal, que pertanyia a una coneguda família notable, que era persona cultivada i molt coneixedora del protocol cortesà, com ho demostrà en totes les seves actuacions, res priva de relacionar Cristòfor Colom amb Paine pour joie¹⁸.

Bibliografia i notes

¹ Martínez Ferrando, J. Ernesto: *Algunes noves notícies entorn de la divisa de Pere de Portugal*. Barcelona, 1936.

² Pedro de Portugal: *Tragédia de la Insigne Reina Doña Isabel. A Obras completas do Condestável Dom Pedro de Portugal*. Fundação Calouste Gulbenkian. Lisboa.

³ Conegut també com retaule del Conestable, es troba a l'altar major de l'església de Santa Àgata, a la plaça del Rei de Barcelona. A l'escena de l'Adoració estan representats Pere de Portugal, com a rei Mag vestit de negre brocat, i el seu herald Paine pour joie.

- ⁴ Masià de Ros, Angels: *El dissortat comte d'Urgell*. Episodis de la història. Barcelona, 1960.
- Salas Bosch, Xavier de: *La fi del comte d'Urgell*. Ed. Barcino. Barcelona, 1931.
- ⁵ Pere IV de Catalunya morí a Granollers el 29 de juny de 1465 en el palau de Joan de Montbui i de Tagament, envoltat d'un grup de fidels portuguesos i catalans, als 37 anys. Havia arribat a Barcelona el 21 de gener de 1464 per fer-se càrrec de la regència catalana després de la mort del príncep de Viana i la renúncia d'Enric IV i fer front a les pretensions de Joan II. Pere IV es considerava amb dret a reclamar la corona per ser nét del difunt comte d'Urgell.
- ⁶ Pere de Portugal fou un escriptor en vers i prosa de gran sensibilitat. Són notables les seves epístoles adreçades a persones notables de l'època pels seus profunds raonaments i gran humanitat. Vegeu el seu *Razoamento de despedida dirigido a Dona Joana, Conshelo dirigido a Dom Alfonso V, Carta a Zurara* i les cartes escrites a Catalunya entre 1464 i 1466 adreçades als consellers, als pahers de la ciutat de Lleida i altres personatges o servidors seus.
- ⁷ El desembre de 1465 formà part d'una ambaixada que, a les ordres de Jaume d'Aragó, fou enviada a la cort de Lluís XI de França, a la Borgonya i a Sicília. Posteriorment, quan Catalunya oferí la corona a Renat d'Anjou, possiblement fou l'Herald qui presidí l'ambaixada portant les armes d'Aragó, entrevistant-se amb el governador de la Provença i arribant fins Augiers, on residia el rei.
- ⁸ A la batalla de Calaf el rei va poder salvar la vida en despendre's de les seves insígnies reials, muntant un cavall facilitat per Roderic de Mora i tornant al seu campament aprofitant la foscor de la nit. Vegeu, de Mitjana de les Doblas, Enric: *La casa dels Colom*. Barcelona, novembre 1931.
- ⁹ Baqué i Estadella, Teresa: *Noves dades sobre el descobridor d'Amèrica a Catalunya (l'herald Paine pour joie)*. V Col·loqui d'Estudis Catalans de Nord-amèrica. North American Catalan Society, University of South Florida, Tampa, març de 1987.
- ¹⁰ Paine pour joie, que havia realitzat viatges per mar al servei del Conestable, passaria al servei de Renat d'Anjou a la marina, probablement com a corsari.
- ¹¹ Bartolomé de Las Casas: *Historia de Indias*, lib. I, cap. III, pàg. 29. Fondo de Cultura Económica. México.
- ¹² Op. cit. ¹¹, pàg. 31.
- ¹³ Baqué i Estadella, Teresa, op. cit. ⁹.
- ¹⁴ Els Bobadilla eren militars oriuns de Castella. S'establiren a la Segarra per defensar els interessos de Joan II durant la Guerra Civil catalana. Més tard, un dels descendents, Francisco de Bobadilla, germà de Beatriz de Bobadilla arribà a ser enemic acèrrim de l'Almirall Colom.
- ¹⁵ El testament de Didac Colom, obert a Santo Domingo el 2 de maig de 1523, diu "...item que entre Don Fernando Colón mi hermano e mi obro ciertas diferencias sobre razón de cierta manda quel almirante, mi senyor, le abia fecho e sobre razón de las casas que por su testamento dezia pertenecia, sobre lo qual nos concertamos..."
- ¹⁶ Cristobal Colon: *Libro de navegación*. Versió manuscrita de Bartolomé de Las Casas (o Casaus).
- ¹⁷ La Real Academia de Bellas Artes de San Fernando en el seu informe oficial descriu així el monument: "... Cuatro reyes de armas llevan en hombros el féretro de Colón, y visten loras luctuosas por el muerto, con insignias de gala por la exultación del glorioso Almirante..."
- ¹⁸ Com a detall significatiu i curiós, també Barcelona ha estat representada simbòlicament en diverses ocasions per la figura d'un Herald. El mite de l'Herald planeja per damunt la història oculta d'aquesta terra. Vegeu el cartell commemoratiu de l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929, realitzat per Josep Rojas Assens.